
Anmeldelser

En ny skandinavisk Foucault

Niels Brügger, Knut Ove Eliassen og Jens Erik Kristensen (red.): *Foucaults masker*, Forlaget Modtryk 1995, 214 sider illst., 125,- kr.

*

Det er ingen overdrivelse, at der findes hundredvis af "Foucault'er", filosofiske, historiske, sociologiske, politiske, seksuelle, æstetiske og litteraturvidenskabelige. De sidste har glimret ved deres fravær i den skandinaviske debat, og det er bl.a. dette, denne norsk-danske antologi ønsker at råde bod på.

Problemet er især det, at Foucault ganske vist ofte inddrager og behandler kunstværker i sit forfatterskab, men at han snarere tænker 'med' kunst end om den: udvalgte stykker kunst og litteratur påkaldes næsten besværgende som momenter af anderledeshed, topoi hinsides sproget og de gængse tænkingsregimer, uantastelige, mystiske og gådefulde vidnesbyrd om et 'rent' (i begge ordets betydninger) Andet. Kunsten har nærmest åbenbaringskarakter for Foucault, og det er nok en hovedgrund til, at netop litteratur paradoksalt nok ofte er gået en stor bue om de eksplicit 'litteraturfilosofiske' aspekter hos Foucault.

Ved at tage udgangspunkt i 'marginale teksterne Foucault', især teksterne om litteratur og kunst, griber denne udgivelse modigt fat om nælden. Den rummer oversættelser (til dansk) af seks 'oversete' og

besværlige Foucault-tekster, og efterfølgende analyser søger at vise hvordan disse tekster kaster nyt lys på forfatterskabet, altså skiftevis Foucault og analyse. Ganske i Foucaults ånd benyttes det tilsyneladende 'perifere' til at belyse det 'centrale'. Antologien er kronologisk opbygget, teksterne strækker fra 1963 til 1983.

Der lægges dristigt ud med to spændende, men også uhyre komplekse og vanskelige artikler, nemlig Bataille-analysen "Forord til overskridelsen" fra 1963 og Blanchot-analysen "Tænkningen af det udenfor" fra 1966. Her er der virkelig tale om 'besværlige' tekster, som den skandinaviske sekundærlitteratur som oftest har ignoreret, da de ikke passer ind i de gængse "Foucault'er".

De to kommentatorer, litteraterne Knut Ove Eliassen og Frederik Tygstrup, mestrer begge den vanskelige opgave at relatere og inkorporere disse tekster i "Foucault". Eliassen udvider i sin artikel "Mellom begjæret og skriften" Bataille-analysens søgen efter en ikke-human anderledeshed til hele forfatterskabet med dets fokus på tærskel-, grænse- og overskridelseserfaringer, især til studierne af "grænseerfaringerne" seksualitet, død og galskab. Han ser (ikke ganske uproblematisk) Bataille-analysen som et første forstudie til *Seksualitetens historie*, og dennes bestemmelse af seksualiteten som en profan negativ teologi: hvor Gud var, træder 'Kong Sex' ind. Mere overbevisende bestemmer han Foucaults anvendelse af galskaben som allegori på det diskursive Andet, og anfører Derridas kritik af den paradoksale foucaultske bestræbelse på i et ra-

Anmeldelser

tionelt sprog at indfange det irrationelle: galskaben. Ifølge Derrida ligger løsningen i Foucaults stil, pathos eller med andre ord i hans galskabshistorier 'litterære dimension'. Man kan måske forsigtigt konkludere, at Foucault i sin indkredsning af det diskursive 'Andet' ikke blot påkalder litteraturen, men selv forsøger at producere 'litteratur'.

Frederik Tygstrups artikel om "'Menneskets død' og den litterære erfaring", en af bogens bedste, indsætter på spændende vis den tidlige Foucaults litteraturvidenskabelige arbejder i en højmodernistisk, æstetisk kontekst. Foucaults egensindige omgang med (udvalgte) modernistiske tekster forbindes med hans tanker om sprogets væren (hvor subjektet kun kan genfinde sig selv som fremmed), og hans kritik af den moderne tænknings "antropocentriske tryllekreds", der i en refleksiv bevægelse sætter 'Mennesket' som al tænknings ophav og resultat; her karakteriseres den modernistiske litteratur, der deklamerer skriftens upersonlighed og forfatterens død, som "post-human" overskridelsesstrategi, erkendelsesmæssige mod-diskurser.

Sproget ses hos Foucault ikke som et "menneskesprog", men som et system, der sprænger subjektbegrebet: 'jeg'et i sætningen "jeg taler" bliver ikke længere en agens, men en slags performans: "en subjektivitet, der falder sammen med talens givenhed og ophører sammen med den" (s. 69). Således dechifrerer Tygstrup Foucaults indledning til Blanchot-artiklen: "Førhen rystede den græske sandhed alene ved denne bekræftende påstand: "jeg lyver". "Jeg taler" sætter hele den moderne fiktion på prøve"

(s. 47). Sproget har sin egen væren, ordene og tingene falder aldrig sammen, og det er i denne kløft, at "det udenfor" kan åbenbare sig. Sproget er ikke noget menneskesprog, men mennesket er et sprogmenneske, det er ikke subjektet, der er herre over talen, har ordet i sin magt så at sige, men sproget der udstikker en række mulige subjektivitetspositioner.

Den moderne litteratur er i Tygstrups optik det privilegerede sted for afsløringen af sprogets upersonlighed: "Dermed bliver det litterære univers et medium for 'umulige' erfaringer, en maskine, der kan sætte den eksistentielle subjektivitet ud af kraft og indsætte den skrivende i et erfaringsunivers, der lyder andre regler end dem, som tanken og den dagligdags erfaring giver adgang til" (s. 69). Her har den strukturfællesskab med den foucaultske galskab. Disse to former kan vriste endelighedserfaringen fri af den transcendentale narcissisme, den antropologiske cirkel med dens evindelige fokuseren på mennesket, der ifølge Foucault hærger vores moderne "épisteme", og bidrage til en konfrontation med endeligheden som moderne eksistensbetingelse.

Den moderne litterære erfaring indeholder således langt mere end 'forfatterens død', den udfordrer hele opfattelsen af det transcendentale subjekt, 'det menneskelige' bliver højst et slags spildprodukt i den litterære procedure: "Den litterære erfarings subjekt er en 'ingen', en 'nulperson', som netop i denne egenskab kan bidrage til at tegne figurer i et endeligt, ubegrænset og fundamentalt umenneskeligt univers" (s. 81), som det hedder med en af de for Tygstrup så karaktere-

Anmeldelser

ristiske spidsformuleringer.

Den næste artikel, Foucaults berømte analyse af Velasquez' maleri, "Las Meninas", genlæser man gerne, men teksten er ingeniørlig marginal (den udgør første kapitel af hovedværket *Les mots et les choses*), og Arnfinn Bø-Ryggs essay (antologiens længste), som betoner Foucaults betydning for kunsthistorien og omvendt, er både traditionelt og sludrende. F.eks. tillægges Foucault en normativ æstetik om den sande, selvafkræftende kunst: "Forudsætningen er at man i sitt kunstneriske virke hverken går ud fra en teori eller lar det skapende arbeid gå opp i håndverksmessig kyndighet" (s. 103). Her er det vist den norske kunsthistoriker, der lægger Foucault sine egne idiosynkrasier i munden. Artiklen slutter med en paragraf af Foucaults lille spøjse analyse af Magrittes berømte (ikke-)pibe-billede; den havde man gerne set i dansk oversættelse.

Heller ikke den næste Foucault-tekst, interviewet "Sandheden, magten og den intellektuelle" (som falder helt uden for temaet om den 'æstetiske' Foucault) bringer nye aspekter ind i den skandinaviske diskussion, og Niels Brüggers sammenligning af 'den intellektuelle' hos Foucault og Sartre er underlig tynd, skønt klar og overskuelig. Det kan undre, at han i så høj grad parafraaser den lettilgængelige artikel i stedet for at inddrage de mange andre interviews, essays og tekststeder (f.eks. forordet til den ændrede seksualitetshistorie), hvor dette emne berøres. Der lægges heller ikke vægt på Foucaults specielle sandhedsbegreb, hans overordnede bestemmelser af viden og vi-

denskaber og deres koblinger til magten. Endelig forekommer det mig problematisk i så høj grad at isolere og nærlæse en tekst, der klart har interview-status. Forskellen mellem interview og 'rigtig' tekst var jo ganske afgørende for Foucault.

Med essayet "De infame menneskers liv", Foucaults forord til en aldrig udgivet historisk kilde-samling, har idéhistorikeren Jens Erik Kristensen fundet en ægte perle, og hans efterfølgende udlægning af teksten, "De hverdagslige lidenskabers konfliktuelle italesættelse. Foucaults historier mellem æstetik og analyse" udgør efter min mening antologiens højdepunkt. Det drejer sig om en ganske bemærkelsesværdig Foucault-tekst, hvor filosofien i en for ham usædvanlig 'personlig' tone bekender sig til sin æstetiske fascination af en særlig slags kilde-materiale, nemlig dokumenterne omkring de usle personnager, der blev indespærret i franske interneringshuse i det 17. og 18. århundrede.

Det drejer sig om bønkrifter, som typisk familiemedlemmer, naboer m.fl. rettede direkte til Kongen, for at få besværlige personnager, ballademagere, ødelandende osv. fjernet og spærret inde. I hver af disse ultrakorte, farverige tekster skjuler der sig et orgie af had, lidenskaber, kampe og livstragedier, og Kristensen bemærker at "Foucaults fascination, hans 'lille mani' gælder disse bønkrifters sporadiske, men retorisk højspændte og stærkt dramatiserende italesættelse af mere eller mindre banale hverdagslige konflikter og lidenskaber" (s. 170). De små tekster beskrives som tilfældige, anonyme, men virkelige 'livsdigte' med en egen

Anmeldelser

skønhed og gru.

Kristensen boltrer sig veloplagt i en analyse af denne tekst, som han ligesom Gilles Deleuze opfatter som ganske central. For Deleuze ligger dens betydning i, at den klart belyser Foucaults synlighedsfascination og visualitetsøkonomi (de internerede blev et øjeblik genstand for en 'magtens visualitet', en ultrakort, negativ 'berømmelse', hvor magten slår ned på dem med et lyn-blik, der i samme bevægelse oplyser og ødelægger dem); og den illustrerer Foucaults centrale tese om magtens "omvendte, nedadgående berømmelse": at fokus først og fremmest er på de underkastede, de "rene sub-jekter".

For Kristensen er teksten interessant, fordi den illustrerer en markant glidning i Foucaults æstetik: en interesseforskydning fra 60'er-fasens interesse for modernistisk transgressionslitteratur til det han kalder de historiske arkivers "modstandsæstetik", dokumentsamlingernes subversive moddiskurser. Foucault forlader i stigende grad den institutionaliserede 'litteratur' til fordel for virkelighedens marginaliserede diskurser: "Man kunne sige, at hans smag for de fiktive og transgressive momenter i dele af den moderne litteratur er blevet afløst af en smag for arkivernes historisk-diskursive spor af tragiske, men virkelig(e) eksisterer" (s. 180).

Denne glidning læser Kristensen sammen med en 'produktiv' apori i hele Foucaults tænkning, en slags historiegrafisk skizofreni, der præger hans værk: på den ene side hovedbestræbelsen på at skrive 'rene', neutrale analyser i hovedværkerne, på den anden side 'marginalteksterne', hvor han besværges

uartikulerbarheden i "det udenfor" og u håndgribeligheden i det forgangnes tragiske intensitet: "I begge tilfælde er der tale om måder at håndtere det historiografiske vilkår, når man som Foucault har valgt at tage udgangspunkt i kulturelle og eksistentielle grænseerfaringer, men har indset, at man på den ene side ikke kan "overskride grænsen", og dog på den anden side ikke helt vil af-finde sig med det som et vilkår" (s. 178). Den selvkritik Foucault i halvfjerdserne ytrer mod sin egen anvendelse af litteratur og galskab i tresserfasen som kontrapunktisk 'andethed', "myten om det udenfor", som han kalder det, resulterer således i en æstetisk nyorientering, 'grænsen' flyttes, om man vil, fra udvalgte transgressive litterære værker til virkelighedens og fortidens marginaler.

Kristensens redegørelse for udviklingen i Foucaults æstetik fra 60'ernes systematiske epistemologisk-arkæologiske undersøgelser på den ene side og de transgressive litteraturfilosofiske og æstetiske skrifter på den anden til 70-ernes genealogiske og magtanalytiske hovedværker på den ene side og de mere marginale, æstetik-betonede historisk-dokumentariske udgivelser på den anden er overordentlig tankevækkende, men det forekommer mig, at modsætningerne trækkes lidt vel hårdt op. Skotterne mellem liden-skab og videnskab var aldrig vandtætte hos Foucault, og også de 'tørre' hovedværker oplyses af poetiske glimt (den farverige skildring af middelalderen i *Les mots et les choses*, det blodige 'Damiens'-tableau der indleder *Surveiller et punir* f.eks.).

Det suggestive essay rammer ned i en

Anmeldelser

spændende Foucault-problematik, som det ville have været interessant at forfølge ind i firserfasen. Opløses her endelig aporien mellem 'kølig' analyse og æstetisk idiosynkratisk påkaldelse, der tilsyneladende hidtil ikke kunne rummes i et og samme værk: er begrebet om 'eksistensæstetik' og den lystfyldte rejse tilbage til den antikke 'livskunst' den harmoniske pirouette, Foucault når at foretage før tæppefald? Har historien om den foucaultske splittelse en slags happy end med de 'glade', smukke og lettilgængelige værker om grækerne og romerne?

Dette tema berøres ikke i romanisten Knut Stene-Johansens korte essay om "Foucaults vandel" foranlediget af et forstudie til tredje bind af seksualitetshistorien, "At skrive sig selv", en undersøgelse af romernes konstruktion af selvet gennem skriftpraktikker fra 1983. Stene-Johansens tekst er et eklatant antiklimaks: Foucaults ironisering af romernes selv-dyrkelse er spildt på Stene-Johansen, der naivt moraliserer ud fra den romerske skriftpraksis i en ulideligt populariserende 'aktualisering'. At han ikke formår at lokalisere den lille Foucault-tekst inden for seksualitetshistorien kan ikke undre: han angiver, at tredje bind omhandler "grekernes interesse for "nødvendigheten av å være opptatt av seg selv"" (s. 204). Bindet handler om romerne. Derudover synes de helt afgørende forskelle mellem de romerske selv-praktikker og den senere kristne selv-ransagelse, Foucault-tekstens centrale pointe, ikke at være forstået. Teksten befinder sig markant under antologiens øvrige niveau.

Generelt må det konkluderes, at *Foucaults masker* trods mangler indfrir sine løfter. Redigeringen kunne have været bedre, teksterne kunne have kommunikeret mere med hinanden, en del gentagelser være undgået, og oversættelsernes kvalitet er noget svingende (et mere mundret dansk havde været ønskeligt frem for den slaviske bundethed til den franske original). Men i de bedste af artiklerne lykkes det at nuancere, dynamisere og mangfoldiggøre "den skandinaviske Foucault" (man savner dog litteraturhenvisninger herom!) i en udgivelse, der trods sin billige pris, er et stykke solidt bogarbejde. *Foucaults masker* demonstrerer, at selvom det fysiske 'ansigt' er forsvundet, er "den diskurs, der taler Foucault" mere levende end nogensinde.

Dag Heede